

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

Expertondersteuning bij klimaatgericht en circulair inkopen - 2018

Ervaringen en resultaten

► *Regio Zuidoost-Brabant (BIZOB)* ► *Gemeente Arnhem* ► *Provincie Friesland* ► *Terugblik MVI-experts*

Voorwoord

In 2018 maakten zo'n 135 overheidsorganisaties gebruik van de regeling 'Expertondersteuning bij klimaatgericht en circulair inkopen' uit de Klimaatenvelophe. Hierbij ontvingen zij praktische ondersteuning van experts om hun inkooptrajecten circulair en/of klimaatvriendelijker te maken.

In deze uitgave komen de gemeente Arnhem, Provincie Friesland en gemeentelijk inkoopbureau BIZOB aan het woord. Zij deelden tijdens het MVI Congres van PIANOo en het ministerie van IenW op 12 december 2019 hun ervaringen, aanpak, resultaten en leerpunten bij de Expertondersteuning.

Met dank aan Sandra Tap (Gemeente Arnhem), Michiel Wolbers (Royal Haskoning DHV), Douwe van de Goorberg en Frans van Kempen (BIZOB), Erik van der Staak (Van Der Staak Business Logic), John Bus (Provincie Friesland) en Ingrid Zeegers (Vereniging Circulair Friesland). In het bijzonder Koen Spekreijse (Significant Synergy) en Inge Kerkhof (AevesBenefit) voor hun betrokkenheid bij zowel de uitvoering van de regeling als hun aandeel bij het omhooghalen en delen van belangrijke lessen.

Expertondersteuning is (mede)gefinancierd met klimaatgeld uit het regeerakkoord. Hiermee geeft de Rijksoverheid via inkoop een impuls aan de transitie naar een klimaatneutrale en circulaire economie.

www.pianoo.nl/klimaatenvelophe

Colofon

Dit is een eenmalige uitgave van PIANOo, Expertisecentrum Aanbesteden ten behoeve van het MVI Congres 2019.
PIANOo Expertisecentrum Aanbesteden
Rijksdienst voor Ondernemend Nederland | Prinses Beatrixlaan 2 | Den Haag
070-379 82 99 | info@pianoo.nl | www.pianoo.nl

‘Over vijf jaar is bijna al ons doelgroepenvervoer elektrisch’

Betrouwbaar en betaalbaar. Aan die voorwaarden moest doelgroepenvervoer in de regio Zuidoost-Brabant al voldoen.

Maar voor de nieuwe contracten, die op 1 maart 2020 ingaan, stelde de regio voor het eerst ook eisen aan duurzaamheid.

Met behulp van expertondersteuning vanuit de Klimaatenvoloppe. Waarom marktpartijen meededen aan de aanbesteding?

‘We lieten zien hoe rendabel duurzaamheid kan zijn.’

Doelgroepenvervoer is bedoeld voor mensen die niet in staat zijn een auto, bus of trein te gebruiken, bijvoorbeeld omdat ze een beperking hebben. Zij zijn van dit vervoer afhankelijk om naar een ziekenhuis, school, supermarkt of dagbesteding te gaan. Het is daarom van groot maatschappelijk belang om doelgroepenvervoer goed te regelen.’

Aan het woord is Frans van Kempen, concerninkoper bij Bizob. Dit bureau adviseert en ondersteunt gemeentes en publieke instellingen in Noordoost en Zuidoost Brabant bij inkoop- en aanbestedingstrajecten, ‘Ook doelgroepenvervoer, dat in deze regio opgedeeld is in verschillende percelen, moet aansluiten bij de grote regionale ambities op het gebied van duurzaamheid en innovatieve mobiliteit’, vertelt Van Kempen. ‘Een deel van de gemeenten is bijvoorbeeld lid van het convenant Doelgroepenvervoer emissieloos 2025. En onze regio biedt plaats aan Brainport Eindhoven en de Automotive Campus. We zijn het aan onze stand verplicht om vervoer in de regio zo duurzaam mogelijk te krijgen.’

Mythes ontkrachten

‘Iedereen weet dat we als maatschappij moeten verduurzamen om de planeet leefbaar te houden voor volgende generaties’, zegt Douwe van de Goorberg, inkoopmanager bij Bizob. ‘Hoge eisen aan de duurzaamheid van vervoer zijn

duis terecht. Tegelijkertijd mogen die eisen niet ten koste gaan van de kwaliteit van dat vervoer. Dit moet blijven aansluiten bij de – steeds veranderende – behoeften van reizigers, ook qua betaalbaarheid.’

Bij de aanbesteding voor doelgroepenvervoer hield Bizob die balans voortdurend in het oog. En hield het ook rekening met de scepsis vanuit de markt. Van de Goorberg: ‘Vervoersbedrijven in de regio hadden een beperkt deel van hun wagenpark verduurzaamd. Mogelijk omdat er in de lopende contracten niet om is gevraagd. Ook leefden er in de markt enkele mythes over duurzaam vervoer. Die moesten we eerst de wereld uit helpen. Ze dachten bijvoorbeeld dat elektrische voertuigen een veel te beperkte actieradius hebben. Dat ze te veel kosten. Dat elektrische auto’s minder duurzaam zijn dan geclaimd wordt. En dat er niet genoeg laadpalen zijn.’

Businesscase leveren

Van Kempen en Van De Goorberg wisten niet zeker welke mate van duurzaamheid ze van vervoeraanbieders konden vragen. Via het programma Expertondersteuning van RVO.nl vonden ze een expert die hun dat kon vertellen: Erik van der Staak. ‘Hij lichtte ons in over de huidige en toekomstige ontwikkelingen op dit vlak’, vertelt Van Kempen. ‘En hij maakte helder wat haalbaar zou zijn voor deelnemende marktpartijen. Ook bracht hij in beeld hoe de exploitatie

Regio Zuidoost-Brabant

eruit kon gaan zien, welke invloed dat zou hebben op tarieven en welk voertuigenpark de percelen nodig hadden. Zo ontstond er een businesscase die we voor konden leggen aan aanbieders.’

Van De Goorberg: ‘Erik begon vanuit de theorie. Maar hij maakte zijn case concreet door die theorie bij de markt te verifiëren. Daar hebben wij ook op aangedrongen, want wij vonden het belangrijk de markt al vroeg in het proces mee te nemen. Daarmee wilden we draagvlak creëren. De mate van detail in de businesscase van Erik heeft zeker geholpen in het enthousiasmeren van aanbieders. Meestal houden we bij Bizob abstractere, macro-economische verhalen.’

Realisme stimuleren

Bizob wilde de markt ondersteunen om haalbare voorstellen in te dienen. Van Kempen: ‘We wilden voorkomen dat inschrijvers onrealistische claims gingen maken, puur om hoog te scoren. Dus vroegen we van inschrijvers wat voor de vijf contractjaren hun ontwikkelmodel was op het gebied van duurzaamheid. Waar sta je in jaar 1, jaar 3 en jaar 5? We vroegen ze om daarbij rekening te houden met de huidige technologische situatie. Sommige voertuigen zijn nu al prima elektrisch rendabel te exploiteren, zoals personenauto’s. Voor bijvoorbeeld rolstoelbussen is dat lastiger – die moeten aan meer eisen voldoen en zijn flink zwaarder. Ook elektrische bussen zullen in de toekomst rendabel worden, maar wanneer weten we nog niet.’

Partnerschap sluiten

‘We wilden marktpartijen via flexibele contracten geruiststellen over investeringen’, aldus Van De Goorberg. ‘De looptijd van het contract is in principe vijf jaar. Stel dat in het tweede contractjaar nieuwe duurzame technologie op de markt komt, maar er is een minimale uitvoeringstermijn van vijf jaar voor nodig om het rendabel te maken. Dan bieden we de mogelijkheid de contracten aan te passen.’

Van Kempen: ‘Die les geven we andere regio’s graag mee. Zorg dat je de mogelijkheid hebt én biedt om flexibel in te spelen op innovatieve ontwikkelingen. Die flexibiliteit zorgde er in ons geval voor dat vervoerders met doordachte offertes kwamen. Heel concreet gaven zij aan hoeveel ritten ze in welk jaar met welk type voertuig wilden doen. Daar gaven wij scores voor. Volledig elektrisch scoorde het hoogst, daarna kwamen bijvoorbeeld hybride auto’s of auto’s op groen gas.’

Emissieloos worden

Inmiddels weet Bizob wie de winnaars van de aanbesteding zijn. ‘Dit zijn meerdere partijen voor de verschillende percelen’, zegt Van Kempen. ‘Dan hoeft niet één partij alle percelen te bedienen. Zo spreid je ook het risico; je komt niet direct in de problemen als zich bij een vervoerder bijvoorbeeld een faillissement voordoet.

We stellen met de winnaars concrete plannen op voor de komende vijf jaar. Daarbij speelt contractmanagement een belangrijke rol, zodat handhaving relatief makkelijk uitvoerbaar is. Zo willen we precies kunnen nagaan welke voertuigen welke ritten reden. En kunnen zien of dat klopt met wat in de aanbesteding beloofd is. Halen ze dat niet? Dan treedt er een boeteclausule in werking.’

Volgens Van Kempen liggen er mooie cijfers in het verschiet. ‘Aan het eind van de looptijd verwachten we het percentage volledig elektrisch vervoer tussen de 80 en 100 procent zal komen te liggen. Dan hebben we het over 2025 – wat mooi aansluit bij het convenant Doelgroepenvervoer emissieloos 2025.’

Markt meenemen

‘Een succesvolle aanbesteding voor doelgroepenvervoer vereist dat je de markt aan je kant krijgt’, zegt Van de Goorberg. ‘Neem vervoerders daarom mee in de uitkomsten van je onderzoek naar mogelijkheden van duurzaam vervoer. Organiseer informatiebijeenkomsten, zodat je die uitkomsten op een goede manier op hen overbrengt. Zijn ze overtuigd van je cijfers? Dan zal je ze over de brug trekken. Leg uit wat je doet én waarom je het doet.’

Van Kempen heeft drie aanvullende tips: ‘Geef ten eerste aan dat er voldoende looptijd is om aanpassingen in de contracten te kunnen maken, zodat de markt niet te veel opziet tegen investeringen. Die investeringen komen er zeker, want technologische ontwikkelingen gaan razendsnel. Ten tweede: hou je kennis over ontwikkelingen up-to-date. Het rapport van Erik was erg goed en heeft ons ontzettend geholpen, maar het blijft een momentopname en de ontwikkelingen op dit vlak gaan erg snel. En ten derde: laat mogelijke inschrijvers een businesscase zien. Daarmee overtuig je hen dat doelgroepenvervoer én duurzaam én rendabel kan zijn. Dan worden ze vanzelf enthousiast.’

Regio Zuidoost-Brabant ► Duurzaamheidseisen als onderdeel gunningscriteria

Samenvatting

Voor doelgroepenvervoer in de regio Zuidoost-Brabant gaan op 1 maart 2020 nieuwe contracten in. Bij de aanbesteding die Bizob, de inkoop samenwerking van 21 gemeenten in de regio, hiervoor begeleidde waren duurzaamheidseisen voor het eerst een belangrijk onderdeel van de gunningscriteria.

Bijzonder

De Rijksoverheid stelde in 2018 extra geld beschikbaar om via publieke inkoop een impuls te geven aan de transitie naar een klimaatneutrale en circulaire economie. Met deze impuls kon Bizob een expert betrekken bij een inkoopvraagstuk en overtuigde zij vervoeraanbieders mee te doen aan de aanbesteding, onder andere door met een businesscase te laten zien dat duurzaam vervoer ook winstgevend kan zijn.

Geleerde lessen en tips

- Geef vervoersaanbieders contractueel voldoende looptijd en flexibiliteit om innovaties toe te passen.
- Houd je kennis over technologische ontwikkeling up to date. Rapportages en prognoses zijn al snel achterhaald.
- Zorg dat je de arkt enthousiasmeert, bijvoorbeeld met een realistische businesscase van rendabel duurzaam vervoer. En organiseer informatiebijeenkomsten om uitkomsten van je onderzoek op een goede manier over te brengen.
- Bespreek met aanbieders de uitkomsten van je onderzoek naar mogelijkheden van duurzaam vervoer.
- Daag marktpartijen uit ook zelf onderzoek te doen. Vraag ze met goede en concrete voorstellen komen.

‘We tonen razendsnel hoe je de openbare ruimte duurzamer kunt maken’

Welke mogelijkheden heb je als gemeente om de openbare ruimte duurzamer te maken? En hoe vertel je al je medewerkers daarover? De gemeente Arnhem kreeg voor deze vragen expertondersteuning vanuit de Klimaatenvelophe. Het resultaat: een inspiratiekaart van een circulair wegprofiel. Deze kaart hangt nu op verschillende gemeenteafdelingen en biedt kennis, inspiratie en houvast.

DE UITDAGING: communicatie over duurzame mogelijkheden

‘Toen we hoorden dat er via RVO vanuit de Klimaatenvelophe expertondersteuning beschikbaar was voor duurzame aanbestedingsinitiatieven, waren we gelijk enthousiast.’ Aan het woord is Sandra Tap, die als Projectleider Openbare Ruimte bij de gemeente Arnhem altijd op zoek is naar mogelijkheden om die openbare ruimte te verduurzamen. ‘We kregen ondersteuning van een expert. Dat kwam goed uit, want we konden die ondersteuning goed gebruiken om antwoord te geven op een vraagstuk dat bij veel mensen in onze organisatie leeft. Namelijk: wat is er allemaal mogelijk op het gebied van duurzaamheid in de openbare ruimte? We wilden die mogelijkheden op een overzichtelijke, gestructureerde en inspirerende wijze overbrengen aan onze medewerkers. Zodat zij deze kennis eenvoudig zouden kunnen toepassen in hun projecten.’

DE AANPAK: inspiratiekaart van een circulair wegprofiel

‘Het eerste wat we deden was ons vraagstuk concreet maken’, vertelt Sandra. ‘We kozen ervoor een circulair wegprofiel te maken. Een wegprofiel laat namelijk alles zien wat er in de openbare ruimte voorkomt: waterleidingen, funderingen van zand, puin en daarbovenop beton met asfalt of stoeptegels. Maar ook, bijvoorbeeld, verkeersborden. Op al die gebieden wilden we dus op zoek naar circulaire alternatieven.’

Dat deed de gemeente niet in haar eentje. Via RVO kwam ze in contact met Michiel Wolbers en Jan Bart Jutte, beiden adviseurs bij Royal HaskoningDHV. ‘Met hen hebben we een aantal ideeënsessies gehad. Daarbij zaten medewerkers van verschillende afdelingen; naast Ontwerp bijvoorbeeld Beheer en Onderhoud.’ Sandra was positief verrast over de kennis die de gemeente zelf kon leveren. ‘Tijdens de sessies kwamen veel duurzame oplossingen vanuit onze eigen medewerkers. Dat gaf een goed gevoel. Het bevestigde dat we al op de juiste weg waren.’ Wolbers en Jutte vulden de ideeën aan. Sandra: ‘Ze lieten ons bijvoorbeeld kennismaken met het grondstoffenpaspoort. Dat is een database die toont welke stoffen er in producten zitten. Veel van die stoffen blijken makkelijk te scheiden. Zo wezen Wolbers en Jutte ons op methodes om het schadelijke cement uit beton te halen. Zij verzamelden alle ideeën die tijdens de sessie op tafel kwamen en verwerkten die tot een document dat niet alleen begrijpelijk was, maar vooral ook inspirerend.’

Medewerkers motiveren

Het document van de adviseurs bestond uit een visuele doorsnede van een circulaire weg (een ‘inspiratiekaart’), aangevuld met een uitgebreid ‘kansendossier’. ‘Bij de wegdoorsnede op de inspiratiekaart staan nummers die verwijzen naar delen in het dossier’, licht Sandra toe. ‘Nummer 6 gaat bijvoorbeeld over

Gemeente Arnhem

grasbetontegels in parkeervakken. Als die maatregel je aanspreekt, blader je naar dat nummer in het dossier. Daar vind je meer uitleg én een voorbeeld uit de praktijk; in dit geval een grasbetonparkeerplaats in Alphen aan den Rijn. Het motiveert mensen als ze zien dat maatregelen al eerder succesvol zijn toegepast.’ Sandra heeft de inspiratiekaart zelf aan haar afdeling gepresenteerd. De collega’s reageerden heel positief. Ze vinden deze kaart een goede manier voor de gemeente om intern kennis, ideeën en ervaringen te delen. Iedereen steekt elkaar nu aan door dit initiatief. Ik zie de inspiratiekaart al op andere afdelingen hangen. Heel fijn dat iedereen het nu leuk vindt om met dit onderwerp aan de slag te gaan.’

HET RESULTAAT: inspiratie en praktische toepassingen

Ook buiten de muren van het gemeentehuis is het effect van de sessies al te merken. ‘Verschillende onderdelen uit het dossier zijn terug te zien in projecten’, zegt Sandra. ‘Collega’s stellen vragen als: “Is dat stuk asfalt daar eigenlijk wel nodig? En zo ja, is er dan een duurzamer alternatief voor te vinden?” Zo is er al ergens een pad aangelegd van grasfalt. Dat is asfalt waarbij teer is vervangen door een bio-based bindmiddel uit olifantsgras.’

Er zijn steeds weer nieuwe duurzame mogelijkheden; wij moeten onze informatie daarover up-to-date houden.

‘Collega’s zien razendsnel wat er allemaal mogelijk is in hun project’, verklaart Sandra het succes van de inspiratiekaart. ‘Ze hoeven daar niet eerst een ingewikkeld rapport voor te lezen en worden geprikkeld direct aan de slag aan te gaan met duurzaamheid.’ Dit was het geval bij de Apeldoornseweg. ‘Die weg is een van de belangrijkste verkeersaders in Arnhem. Hier is men weer een stap verder gegaan met 60% hergebruikt asfalt. De perfecte plek om de houdbaarheid van duurzamer materiaal te testen.’

Alternatief aanbieden

Het is niet altijd makkelijk om circulaire alternatieven toe te passen, geeft Sandra toe. ‘Als je verschillende maatregelen en materialen uitprobeert, resulteert dat ook in een ander en ingewikkelder beheer. Een andere remmende factor is angst voor het nog onbekende: ‘Wie zegt mij dat dit nieuwe duurzame product ook goed blijft? En voor hoe lang? En kan ik dan niet gewoon beter voor hetgeen kiezen wat zich in het verleden al bewezen heeft? We moeten echter vooruit en niet doorgaan zoals we het altijd al hebben gedaan. Probeer, geef de markt de kans hun toepassingen en producten te laten beproeven in real life en leer hiervan. Dat heeft deze transitie nodig. Als je niets doet, kom je niet vooruit.’

Werk samen en deel ervaringen

Het belangrijkste is volgens Sandra om bij een project in een zo vroeg mogelijk stadium na te denken over een duurzame aanpak. En om collega’s direct te betrekken. ‘Als je al een heel eind op weg bent in het proces, en er bijvoorbeeld al een ontwerp is gemaakt voor een weg, dan kan duurzaamheid niet veel plek meer krijgen in de uitwerking. Maar in het begin is er nog veel mogelijk.’ Om in een vroeg stadium al circulaire keuzes te maken, gebruikten en haar collega’s het Ambitieweb. ‘Een handig hulpmiddel om vooraf duurzame ambities en kansen inzichtelijk te maken.’ Ook de inspiratiekaart helpt de mogelijkheden te zien. ‘De uitdaging is nu: hoe houden we deze kaart – en het bijbehorende kansendossier – actueel? Er zijn steeds weer nieuwe duurzame mogelijkheden; wij moeten onze informatie daarover up-to-date houden. Die taak staat hoog op onze duurzame uitvoeringsagenda.’ Tap benadrukt daarbij het belang van een gemeente overstijgende aanpak. ‘Laten we als gemeenten kennis en ervaringen met elkaar delen, zodat niemand het wiel opnieuw hoeft uit te vinden. Wijzelf mogen dat ook meer doen. We doen veel aan duurzaamheid en circulariteit, maar willen dat beter laten zien. Zo kunnen we hopelijk anderen inspireren zoals we zelf graag geïnspireerd worden.’

Gemeente Arnhem ► Inspiratiekaart van een circulair wegprofiel

Samenvatting

De gemeente Arnhem maakt zich hard voor duurzame en circulaire grond-, weg- en waterbouw (GWW). Binnen de openbare ruimte vinden er veel afzonderlijke duurzame projecten plaats, maar de kennis blijft versnipperd. Een inspiratiekaart van een circulair wegprofiel zorgde voor overzicht en kennisdeling. Het helpt gemeentemedewerkers om met circulariteit aan de slag te gaan.

Bijzonder

De Rijksoverheid stelde in 2018 extra geld beschikbaar om via publieke inkoop een impuls te geven aan de transitie naar een klimaatneutrale en circulaire economie. De gemeente Arnhem kreeg hulp bij het vinden van een manier om haar medewerkers op inspirerende wijze te informeren over duurzame mogelijkheden.

Geleerde lessen en tips

- Denk al vroeg in het proces na over duurzaamheid. Anders loop je het risico dat er weinig ruimte meer voor is in de uitwerking.
- Maak gebruik van het Ambitieweb, een handig hulpmiddel om vooraf duurzame ambities en kansen inzichtelijk te maken.
- Vertel medewerkers direct, inspirerend en eenvoudig over mogelijkheden voor duurzaamheid. Niet met ingewikkelde rapporten.
- Duurzame ontwikkelingen zijn altijd in beweging. Bedenk een manier om je kennis up-to-date te houden.
- Treed naar buiten met duurzame acties. Deel je kennis, inspireer je omgeving. Laat zien waar je mee bezig bent als gemeente.

‘Met de grondstofstroomanalyse leggen we de basis voor onze circulaire processen’

De provincie Friesland maakt werk van circulaire economie. In 2025 wil de provincie dé ontwikkelregio van Nederland zijn op circulair gebied. Om het goede voorbeeld te geven, maakt ze de grondstof- en afvalstromen van haar eigen organisatie inzichtelijk. Dat doet ze met behulp van een externe expert, ingeschakeld met steun vanuit de Klimaatenvelophe. Daarnaast werkt de provincie nauw samen met de regio. ‘Een circulaire economie maak je alleen met elkaar mogelijk.’

DE UITDAGING: Friesland circulair maken

‘Verspilling van materiaal en grondstoffen tref je binnen de Friese overheden steeds minder aan’, vertelt John Bus, Projectleider Energietransitie bij de provincie Friesland. ‘Want onze provincie zet vol in op circulariteit. Zo hebben de Friese overheden in maart het ambitiedocument Circulaire Economie getekend. Daarin stellen we concrete doelen; dat we in 2020 ten minste 10 procent van onze fysieke producten circulair inkopen en dat we alleen nog circulair geproduceerd straatmeubilair kiezen. Ook zorgen we bij vervanging binnen ons wagenpark voor voertuigen op basis van niet-fossiele brandstoffen.’

DE AANPAK: doorpakken voor circulariteit

De eerste serieuze stappen naar circulariteit zette de provincie al in 2015. Dat deed ze vanuit de verantwoordelijkheid die ze draagt voor de regionale economie, maar ook als lid van Circulair Friesland, een vereniging waar overheden, kennisinstellingen, bedrijven en maatschappelijke organisaties samenwerken om Friesland circulair te maken. ‘We maakten dat jaar de eerste provinciebrede grondstofstroomanalyse in Nederland’, vertelt Ingrid Zeegers, directeur van Circulair Friesland. ‘Je onderzoekt in zo’n analyse welke grondstoffen je gebruikt en wat er na gebruik overblijft voor hergebruik. Zo zie je kansen om te besparen op kosten en milieuschade in te dammen.’

Na deze analyse, die zich richtte op heel Friesland, besloten de Circulair Fries-

land-leden door te pakken om een circulaire provinciale economie mogelijk te maken. Hun enthousiasme werkte aanstekelijk. Inmiddels heeft Circulair Friesland bijna honderd leden en zijn alle overheden en kennisinstellingen lid. ‘De helft van onze leden zijn bedrijven, waarvan 90 procent MKB’ers, zegt Zeegers. ‘Dat maakt ons nu een van de grootste bottom-up-bewegingen van Nederland.’

Uitvraag definiëren met expertondersteuning

Nu werkt de provincie opnieuw aan een grondstofstroomanalyse. Het verschil met de analyse van 2015? Dit keer neemt ze de eigen organisatie onder de loep. ‘Dat doen we door middel van een nulmeting op basis van onze inkoopvolumes’, vertelt Bus. ‘We kijken naar onze eigen bedrijfsvoering en onze publieke taken. Op allerlei gebieden; van openbaar vervoer tot wegonderhoud en natuurbeheer. Dat geeft ons inzicht in de huidige staat van circulariteit binnen onze eigen organisatie en waar kansen liggen.’ De meting is een middel om belangrijke kansen voor de ontwikkeling van circulariteit te herkennen, zegt hij. ‘Maar ook een benchmark om de effectiviteit van onze ingrepen te meten.’ Een uitvraag richting de markt moest de analyse voor de provincie mogelijk maken. Omdat de provincie geen ervaring had bij het definiëren van zo’n uitvraag, schakelde ze hiervoor de hulp van een expert in – met behulp van steun uit de Klimaatenvelophe. Dat werd Erik Hoeksema van Milgro. ‘Hij heeft

Provincie Friesland

ons in deze fase goed geholpen, onder andere door interviews met collega's af te nemen', vertelt Bus. 'De wijze waarop Milgro vastlegde hoe verantwoording kan worden afgelegd ten opzichte van de nulmeting, gebruiken we nu in de organisatie als een basis voor al onze uitvragen. En we delen het ook met andere overheden, zodat die geïnspireerd raken om zelf zo'n nulmeting te houden.'

Vervolgstappen nemen

De nulmeting is inmiddels achter de rug. Ook is duidelijk hoe vorderingen moeten worden gemonitord. 'Voordat we deze uitgangspunten toepassen in onze aanbestedingen brengen we eerst nog onze kennis van circulair inkopen verder op peil. Begin 2020 starten we met de Circulair Inkopen Academie van PIANOo

Als overheden kunnen we er met onze inkoopvolumes voor zorgen dat we de vraag naar circulaire producten stimuleren.

en duurzaam-adviesbureau Copper8', vertelt Bus. 'Naast deze kennisontwikkeling is, voorbereidend op deze aanbestedingen, de digitale inkoopcatalogus ROEN samengesteld. "Roën" is het Friese woord voor "rond" en verwijst dus naar circulariteit.' 'Voor ROEN kan iedereen circulaire producten en diensten aanleveren', vult Zeegers aan. 'Ook staan er producten en diensten in die nog niet circulair zijn, maar waarvoor wel circulaire ambities bestaan. We willen binnen vijf jaar een volledig circulaire catalogus ontwikkelen. Elk jaar leggen we de lat iets hoger en willen we dat meer producten en diensten in onze catalogus circulair zijn. Bovendien overwegen we om een gezamenlijke circulaire inkoopkalender te ontwikkelen.' In 2020 wordt dan gestart met het daadwerkelijke circulaire inkopen, zegt Zeegers. 'We zitten nu in een voorbereidende fase, waarin we zorgen dat onze doelen op elkaar zijn afgestemd en dat iedereen het over hetzelfde heeft. We kwamen er bijvoorbeeld achter dat wijzelf en de markt geen goed beeld hadden van wat "circulariteit" inhoudt. Dat zijn we nu aan het verduidelijken, zodat we in die aanbestedingen heldere vragen aan de markt

kunnen stellen. Zo reiken we bijvoorbeeld een set indicatoren aan waarmee je kunt aantonen in welke mate een product circulair is.'

HET RESULTAAT: hecht samenwerken

De samenwerking van overheid en bedrijfsleven in Circulair Friesland staat inmiddels als een huis. 'Als provincie hebben we een bijzondere rol in deze samenwerking. Als lid hebben we via Circulair Friesland toegang tot marktken- nis, bijvoorbeeld over innovatieve mogelijkheden voor circulaire toepassingen. Tegelijkertijd kunnen we als provincie – makkelijker dan het bedrijfsleven – in gesprek met bijvoorbeeld gemeenten over het versoepelen, aanscherpen of schrappen van bepaalde richtlijnen. Denk aan de verplichting een schoorsteen op daken te zetten, terwijl dat vanwege "o-op-de-meter" niet meer nodig is.'

Hulpvraag stellen aan experts

'Het zit in onze Friese cultuur om samen te werken en te zorgen voor onze om- geving en natuur', vertelt Bus. 'Wij hoeven die bereidheid dus niet te creëren als provincie; we moeten alleen de initiatieven faciliteren die eruit voortkomen. Als we dat goed doen, kan er veel moois tot stand komen.' Dat faciliteren moet zorgvuldig gebeuren, aldus Bus. Als overheden kunnen we er met onze inkoop- volumes voor zorgen dat we de vraag naar circulaire producten stimuleren. En bedrijven moeten de mogelijkheid krijgen om via circulariteit een goede boter- ham te verdienen.' Alles van tevoren tot de puntjes uitdenken is ook weer niet de bedoeling, zegt hij. 'Het is ook gewoon een kwestie van: mouwen opstropen en aan de slag. Gewoon ervoor gaan, kijken hoe het loopt en blijven monitoren, zodat je steeds op tijd kunt bijsturen als het nodig is.' Voor het monitoren en analyseren heeft de provincie Friesland via de aan- besteding die voortkwam uit de expertondersteuning van Milgro de firma Metabolic in de arm genomen. 'Friese gemeenten kunnen kijken hoe het bij ons gaat en vervolgens gebruikmaken van de aanpak van Metabolic', zegt Bus, die elke overheid buiten Friesland uitnodigt om vragen te stellen over de circulariteitsaanpak van zijn provincie. 'Het is belangrijk dat overheden om advies en ondersteuning durven te vragen. Aan experts van buiten, zoals wij aan consultancybureau Milgro. Of aan ervaringsdeskundige gemeenten uit een andere provincie. Een circulaire economie bereik je samen!'

Provincie Friesland ► Ambitiedocument

Samenvatting

De Provincie Friesland is ambitieus als het gaat om duurzaamheid en circulaire economie. Ze wil binnen zes jaar bij de Europese voorhoede horen. Daar hoort ook bij dat ze het goede voorbeeld geeft en anderen inspireert. Door middel van een afval- en grondstofstromenanalyse en een berekening van de CO₂-voetafdruk krijgt de provincie Friesland nuttige inzichten. Zo ziet ze hoe groot haar voetafdruk op dit moment is, waar haar maatregelen de meeste circulaire impact hebben en waar sturing en voortgang mogelijk zijn.

Bijzonder

De Rijksoverheid stelde in 2018 extra geld beschikbaar om via publieke inkoop een impuls te geven aan de transitie naar een klimaatneutrale en circulaire economie. Met deze ondersteuning schakelde de provincie Friesland de hulp in van een expert. Die hielp met het definiëren van een uitvraag naar de markt voor een grondstofstromen- en CO₂-voetaf- druk-analyse.

Geleerde lessen en tips

- Toon vertrouwen en wees transparant als je samenwerkt met andere organisaties. Alleen zo optimaliseer je de ketensamenwerking die een circulaire economie nodig heeft.
- Steun ondernemers door bij inkoop nauw met die ondernemers samen te werken aan levensvatbare businesscases.
- Betrek een actief, positief bedrijfsleven bij circulariteits- plannen en vraag die bedrijven om commitment te tonen.
- Probeer geen bereidheid te creëren; die is er al. Onder- steun liever de vele partijen die al bereid zijn zich sterk te maken voor circulariteit.
- Probeer niet alles van tevoren uit te denken. Ga aan de slag, zorg voor goede monitoring en schaaft al doende bij.
- Durf om hulp te vragen aan partijen met (ervarings)des- kundigheid; van consultancybureaus tot overheden.

Expertondersteuning bij aanbestedingen

‘We zitten al op de goede weg!’

Overheidsorganisaties ondersteunen bij klimaatneutraal en circulair aanbesteden. Dat was het doel van het ministerie van IenW toen het in 2018 opdracht gaf aan Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl) om de Expertondersteuning uit te voeren. Maatschappelijk Verantwoord Inkopen (MVI)-experts Koen Spekreijse en Inge Kerkhof kijken terug hoe deze regeling overheden in beweging heeft gebracht. ‘We zijn er nog niet, maar er zijn veel goede stappen gezet.’

Overheidsorganisaties moeten bijdragen aan het behalen van de klimaatdoelstellingen. Maar die doelstellingen pragmatisch verwerken in aanbestedingen, blijkt nog vaak een uitdaging. Om de aanbestedende diensten extra kennis en hulp te bieden en te ondersteunen bij grondstof- of CO₂-besparing in hun aanbestedingen, werd MVI Expertondersteuning ingezet. Dit werd gefinancierd vanuit de Klimaatenvoloppe. ‘Aanbestedingen worden nog vaak op de oude vertrouwde manier vormgegeven. Of er worden pas later duurzaamheidsdoelstellingen aan toegevoegd’, vertelt Koen Spekreijse, senior adviseur en MVI-expert bij adviesbureau Significant Synergy. ‘Maar door er een duurzaam sausje over te gieten haal je niet de beste oplossing voor het bereiken van klimaatdoelen uit de markt. Daarvoor moet je echt af van de traditionele manier van aanbesteden.’

Praktijkervaringen

De MVI-experts hielpen overheidsorganisaties om aanbestedingen de juiste vorm te geven voor het behalen van klimaatdoelen. Zij gaven praktische tips en beantwoordden concrete vragen over het klimaatvriendelijk en circulair maken van een inkooptraject. Net als Spekreijse was ook Inge Kerkhof van inkoopadviesbureau AevesBenefit betrokken bij de uitvoering van Expertondersteuning. ‘Ons bureau heeft het eerste jaar veel organisaties verder geholpen en impactvolle projecten voorbij zien komen’, zegt de inkoopadviseur en MVI-specialist. ‘Daarbij hebben we samen met de andere experts veel geleerde lessen verzameld. Daar kunnen

overheidsorganisaties in heel Nederland nu inspiratie uit putten voor hun klimaatgerichte of circulaire aanbestedingen.’

Een juiste vraagformulering

Er bleek grote behoefte aan kennis over maatschappelijk verantwoord inkopen, vertelt Spekreijse. ‘Meteen in de eerste maand ontving RVO.nl honderdvijftig aanvragen van overheden die gebruik wilden maken van de regeling. Zover het budget reikte, koppelden we aan elke vraag de juiste expert, zodat de overheidsorganisatie de benodigde kennis kreeg.’ Spekreijse en zijn collega’s merkten al gauw dat de eer-

~~~~~  
**Hoe eerder organisaties  
duurzaamheid meenemen in hun  
aanbestedingstraject, hoe beter.**  
~~~~~

ste uitdaging de juiste formulering van de vraag was. En dat het vaak ging om een vraag áchter de gestelde vraag. ‘We deden dan een paar stappen terug met hen, keken wat die vraag achter de vraag was en werkten aan een scherpe formulering. Daar waren ze al goed mee op weg geholpen.’ Deelnemers aan de regeling vroegen bijvoorbeeld naar een inhoudelijk specialist op een bepaald in te kopen product, vertelt Spekreijse. ‘Maar bij doorvragen bleek er voor de geformuleerde doelstelling

nog helemaal geen draagvlak te zijn. Of andere insteken om aan te besteden met als doel duurzame oplossingen te vinden waren nog niet onderzocht of waren onbekend. Dat moest dan eerst worden aangepakt.’

Vroeg starten

Kerkhof: ‘Hoe eerder organisaties duurzaamheid meenemen in hun aanbestedingstraject, hoe beter. Als je MVI vanaf het eerste moment meeneemt in de aanloop naar je aanbesteding, creëer je er namelijk veel makkelijker draagvlak voor. Zowel binnen je organisatie als onder marktpartijen. En dat helpt om sneller tot circulaire of klimaatgerichte oplossingen te komen.’

Spekreijse en Kerkhof pleiten er zelfs voor om al vóór het aanbestedingstraject aandacht te hebben voor duurzaamheid. ‘Dus al in de verre voorbereiding op de aanbesteding rekening houden met de klimaatdoelstellingen. In die fase, wellicht al een jaar voor de feitelijke uitvoering van die aanbesteding, maken organisaties al belangrijke keuzes en stellen ze doelen. Het is dan een stuk makkelijker om de uiteindelijke aanbesteding op zo’n manier vorm te geven dat deze tot een goede circulaire of klimaatgerichte oplossing leidt.’

De langetermijnstrategie

‘Ook helpt het enorm als aanbestedende organisaties werken met een meerjarenkalender’, zegt Kerkhof. ‘Op die manier komen toekomstige aanbestedingen eerder op hun netvlies. Ze kunnen dan ruim op tijd nadenken over de vorm die deze aanbestedingen moeten krijgen. En ze kunnen in die voorbereidingsfase met de juiste experts of marktpartijen en collega’s om de tafel.’ Met zo’n kalender denken overheden meer na over hun langetermijnstrategie om klimaatdoelen te behalen, weet de MVI-expert. ‘En ze kunnen er sneller achter komen als ze een voorgenomen aanpak toch moeten aanpassen of vervangen.’ Dit soort tips maken overheidsorganisaties beter geïnformeerd op het gebied van klimaatneutraal en circulair aanbesteden, zegt Kerkhof. ‘Hoe meer kennis de organisaties van experts kregen bij een aanbestedingstraject, hoe beter zij een volgend traject aan konden pakken.’ Ook Spekreijse ziet meer aandacht voor duurzaamheid. ‘Overheidsorganisaties stellen bijvoorbeeld steeds meer duurzaamheidscoördinatoren aan. Dat is een erg positieve ontwikkeling. De coördinatoren zorgen er namelijk voor dat de duurzaamheidsvraag op tijd in beeld komt en bij alle afwegingen ook in beeld blijft.’

Door samenwerken sneller vooruit

De samenwerking tussen betrokken partijen nam binnen de pilots toe. Spekreijse: ‘Niet alleen tussen experts en overheidsorganisaties, ook tussen die organisaties en marktpartijen én tussen verschillende overheden. Door samen te werken komen partijen veel sneller vooruit. Zij spreken steeds meer dezelfde taal, en hoeven niet het wiel steeds opnieuw uit te vinden.’ Marktconsultatie

*Je ziet toch dat veel overheidsorganisaties
tegen dezelfde vragen aanlopen. En als ze met
elkaar in gesprek raken, kunnen ze daar sneller
een antwoord op vinden.*

is hier een voorbeeld van, zegt hij. ‘Door met de markt te praten, krijgt je als overheidsorganisatie veel beter inzicht in de mogelijkheden tot circulaire of klimaatgerichte oplossingen. Ook wanneer je nog niet in een aanbesteding zit, moet je al weten wat er in de markt speelt. Het helpt ook hier als je al vroeg begint, of beter nog, continu aandacht voor hebt!’

Kerkhof onderstreept het belang van vroege samenwerking met de markt. Maar zij stuurt ook aan op samenwerking tussen aanbestedende partijen zelf. Kerkhof: ‘Gemeenten en provincies zoeken elkaar steeds vaker op om kennis, ervaring en tips te delen. Daar word ik heel enthousiast van. Je ziet toch dat veel overheidsorganisaties tegen dezelfde vragen aanlopen. En als ze met elkaar in gesprek raken, kunnen ze daar sneller een antwoord op vinden.’ Kerkhof wijst ook op de RVO-website, waar veel goede voorbeelden, tips en tricks staan. ‘Aanbesteders kunnen daar zeker inspiratie uit halen.’

Nieuwe groeimodellen

‘In 2018 hebben overheidsorganisaties met behulp van Expertondersteuning veel stappen in de goede richting gezet’, zegt Spekreijse. ‘Soms moesten ze daarvoor eerst een paar stappen terug doen en leken de uiteindelijke stappen maar klein. Maar op de langere termijn draagt juist dat bij aan grotere successen.’ Hij ziet dat veel partijen al aan de slag zijn met de aanbestedingen voor

komend jaar. ‘En allemaal zijn zij klimaatdoelstellingen aan het toevoegen in die aanbestedingen.’

Het financiële onderdeel van een aanbesteding lijkt nog een drempel te vormen bij die toevoeging. ‘Overheidsorganisaties zijn soms nog terughoudend omdat ze de groeimodellen niet duidelijk in beeld hebben. MVI vereist op de korte termijn een financiële investering en lijkt daarom relatief duur. Maar als je verder kijkt dan vandaag levert het veel op wat die investering waard is, of juist toekomstige kosten vermijdt. Qua milieu, qua samenleving en uiteindelijk ook financieel.’

Positieve effecten

Welke meetbare resultaten heeft de Expertondersteuning op het vlak van duurzaamheid? ‘Het is een hele logische vraag, maar het is te vroeg om daar iets over te zeggen’, zegt Kerkhof. ‘Concrete resultaten zijn pas te meten na de uitvoering van de opdrachten – bijvoorbeeld de mate waarin deze bijdraagt aan het terugdringen van CO₂. Door de omvang van de trajecten zijn de effecten nu nog niet meetbaar. Op harde resultaten moeten we dus nog even wachten, maar als expert heb ik vertrouwen dat de effecten positief zijn. De stappen die ik overheidsorganisaties heb zien zetten, zijn veelbelovend. We zitten op de goede weg!’

